

Stipan Trogrlić

**ZLOČIN U LANIŠĆU 24. KOLOVOZA 1947. - SPONTANI
IZRAZ NEZADOVOLJSTVA ILI PLANIRANA I
USMJERAVANA AKCIJA?
(UZ 60. GODIŠNJICU DOGAĐAJA)**

Dr. sc. Stipan Trogrlić, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*

Zagreb - Centar Pula

UDK: 323[343.61+272.9+

265.2(382)]"1947.08.24."(497.5LANIŠĆE)

Izvorni znanstveni rad

Onemogućavanje održavanja krizme u Tinjanu, neredi i prekid obreda krizme u Buzetu, te zločin u Lanišću, u kojem je ubijen svećenik Porečko-pulske biskupije Miroslav Bulešić, a teško ranjen biskupov delegat Jakob Ukmar, u službenoj verziji predstavljali su «incidente» izazvane spontanom nezadovoljstvom naroda zbog ponašanja biskupa Santina i nekih svećenika, poslušnika njegove fašističke političke orijentacije. Na temelju povijesnih vrela, te relevantne literature u radu se želi pokazati kako se nije radilo ni o kakvoj spontanoj akciji nego o dobro smišljenom planu koji je trebao pokazati da istarski komunisti u svom radikalnom obračunu s Crkvom i njezinim službenicima ne zaostaju za svojim partijskim istomišljenicima iz drugih dijelova Hrvatske i Jugoslavije. Indoktrinirani seljački slojevi postaju izvršiocima jednog od najstrašnijih zločina u istarskom poraću. Kad se posloži povijesni mozaik i pozadina zbivanja, postaje jasno da se ubojstvo u Lanišću dogodilo kao posljedica mržnje prema vjeri (in odium fidei) koja je izrasla na tlu ideološke isključivosti. Žrtva nije slučajno odabrana. Bulešić je sveprisutnoj UDBI bio poznat kao svećenik koji se kritički postavljao prema nekim potezima nove, «narodne», vlasti.

Ključne riječi: krizma, Crkva, državna vlast, represija, Miroslav Bulešić, Jakob Ukmar, Stjepan Cek, Lanišće, sudski proces.

1. Pripreme i početak krizme

Zbog ratnih i poratnih prilika podjele sakramenta krizme (potvrde), koji u redovnim prilikama dijeli biskup, u hrvatskom se dijelu Tršćansko-koparske biskupije nije obavila u razdoblju 1940.-1947.

godine. Fizički napad na biskupa Santina u Kopru 19. lipnja 1947. na blagdan sv. Nazarija, zaštitnika grada, bio je jasno upozorenje kakve sve reakcije može izazvati njegov dolazak na teritorij zone «B». Unatoč «koparskom iskustvu», biskup Santin je, uvjeren kako su hrvatski komunisti manje radikalni prema vjeri od slovenskih, odlučio u kolovozu 1947. posjetiti hrvatske župe svoje biskupije i podijeliti sakrament potvrde. Na nagovor hrvatskih svećenika, koji su strahovali da bi se mogao ponoviti scenarij iz Kopra, Santin je ipak odustao od svoje nakane, te od Svete Stolice zatražio da imenuje uglednoga slovenskog svećenika Jakoba Ukmara njegovim delegatom za dijeljenje krizme u jugoslavenskom dijelu Tršćansko-koparske biskupije. Nakon što je sredinom srpnja iz Rima stigao potvrđan odgovor, Jakob Ukmar je mogao krenuti u Istru kao ovlaštenu biskupov izaslanik podijeliti sakrament krizme. Planirano je da tijekom dva tjedna obavi krizmu u 34 istarske župe.¹

I dok se u tršćanskoj biskupskoj kuriji završavao plan za krizmu, na području Istre u selu Mune (tada Riječka biskupija) ubijen je svećenik Alojz Kristan, upravitelj župe Golac i excurrento Vodica i Muna.² Dok se iz Muna vraćao kući u Golac, nakon uobičajene vjerske pouke za djecu, sačekan je i ubijen. U narodu se govorilo da je ubojstvo organizirao komandir narodne milicije Smamila, uz pomoć nekoliko lokalnih suradnika. Navodno je jedan od tih suradnika rekao: »U nas je običaj da se popovi ubijaju«.³ Kristanovo tijelo nikad nije pronađeno. Pretpostavlja se da je završio u jednoj od tamošnjih kraških jama.

Odmah po dolasku u Pazin (16. kolovoza.), prvo odredište svoga pastoralnog pohoda, Ukmar je s ravnateljem sjemeništa Leopoldom Jurcom posjetio predstavnike vlasti i saopćio im plan dijeljenja krizme. Krenulo se od Pazina, ujutro 17. kolovoza u župnoj crkvi sv. Nikole krizmana su 422 kandidata. Popodne istog dana sakrament krizme podijeljen je u župi Stari Pazin, a navečer u Grdoselu.

1 Arhiv Postulature slugе Božjega Miroslava Bulešića (dalje: AP), Izvještaj o krizmanju u Istri i naknadnim zbivanjima (bez datuma).

2 Znači da nije boravio u tim župama nego je prigodice, ovisno o potrebi, dolazio obaviti vjerske obrede.

3 Arhiv Istarskog književnog društva Juraj Dobrila (dalje: AH IKD), osobni fond Bože Milanovića (dalje: OFD Milanović), Izvještaj M. Peloze o crkvenoj situaciji u Istri (bez datuma).

Idućeg dana (18. kolovoza) to je učinjeno u župama Beram, Trviž i Kašćerga. U svim tim župama krizma je prošla u redu. Nije bilo nikakvih naznaka da bi se mogao dogoditi nekakav incident, pa je Ukmar, u pratnji Leopolda Jurce i podravnatelja sjemeništa Mirosłava Bulešića 19. kolovoza odlučio krenuti u župu Tinjan, desetak kilometara udaljenu od Pazina.

2. Ometanje krizme u Tinjanu i neredi u Buzetu

Župna misa, za vrijeme koje se namjeravalo podijeliti sakrament krizme, trebala je započeti u devet sati. Međutim, grupa ljudi iz župe i okolnih mjesta, naoružana poljoprivrednim alatom, pripremila je ulazak u crkvu krizmanika, kumova i svećenika iz okolnih župa. Dopušteno je samo mjesnom župniku Tomi Banku da uđe u crkvu i održi nedjeljne mise. U očekivanju Ukmarova dolaska pred crkvom se plesalo partizansko kolo. Dvojica svećenika, prof. Mirko Usmiani i Franjo Štegel, koji su došli u Tinjan sudjelovati u svečanosti podjele krizme, na silu su uvedeni u kolo. Tjeranjem svećenika, jednom prilikom čak i biskupa Radossija, da plešu partizansko kolo htjelo im se i zorno pokazati da će, htjeli ili ne htjeli, morati plesati po taktovima koje određuje nova stvarnost.⁴

Župnik Banko telefonirao je komandiru milicije u Pazinu. Molio ga je da pošalje miliciju u Tinjan radi uspostavljanja reda i omogućavanja podjele krizme. Kad je vidio da od intervencije iz Pazina neće biti ništa, poslao je nekog mladića pred Ukmara da ga obavijesti kako se krizma ne može obaviti, te da se vrati u Pazin.⁵

O svemu je svjedočanstvo ostavio i sam Ukmar: «(...) U društvu pazinskog dekana i podravnatelja sjemeništa došli smo autom iz Pazina do otprilike jedan kilometar od župne crkve u Tinjanu. Ondje nas je jedan mladić obavijestio da se već od jutarnjih sati ispred crkve nalaze pobunjenici naoružani poljodjelskim alatom i da sve krizmanike i njihove kumove, kao i sve svećenike, osim župnika, ne pripuštaju ulaznim vratima crkve. Zamolismo zatim načelnika ko-

4 AP, Izvještaj o krizmanju u Istri i naknadnim zbivanjima.

5 Marijan BARTOLIĆ, *Miroslav Bulešić – sluga Božji*, III. prošireno izdanje, Josip Turčinović, Pazin, 2000., str. 111-112.

tara da nam objasni zašto se to događa u župi. Nakon četvrt sata po jednom nam je poslaniku poručio da mnoštvo naroda „demonstrira“ pred crkvom i da nam ne može garantirati sigurnost. Morali smo se vratiti u Pazin. Potom sam od drugih doznao da su pobunjenici pred crkvom plesali „kolo“ u koje su uveli i dvojicu svećenika. Ulaz u crkvu bio je zapriječen do popodneva».⁶

Iako su događaji u Tinjanu dali naslutiti da bi se slični incidenti mogli dogoditi i u drugim župama, Ukmar je, prema zacrtanom planu, nastavio pohađati župe i dijeliti krizmu. Od 20. do 22. kolovoza krizma je obavljena u sljedećim župama: Kringa (tu se krizmalo i 48 kandidata iz župe Tinjan), Žminj, Sv. Petar u Šumi, Sveti Matej Cere, Sveti Ivanac i slovenska župa Kubed.⁷ Nigdje nije zabilježeno ometanje obreda, izrugivanje vjere ili napad na biskupova izaslanika i svećenike.⁸ Sve su to bile seoske sredine tradicionalno vezane uz Crkvu, zbog čega komunistička protucrkvena nastojanja nisu mogla računati na podršku i uspjeh. Na vijesti o zbivanjima u Tinjanu muškarcu susjedne Kringe naoružali su se noževima, odlučni da spriječe svaki pokušaj ometanja krizme.⁹ Računajući da će nered lakše izazvati u Buzetu kao gradskoj sredini, gdje je također uskoro trebalo obaviti krizmu, partijski su aktivisti vrijeme krizmanja po navedenim selima iskoristili da se bolje pripreme za napad u Buzetu.

Kako niti Ukmar niti istarski svećenici nisu raspolagali nikakvim informacijama koje bi ukazivale na mogućnost izazivanja nereda, vjernici su obaviješteni da će se krizma u župi Buzet obaviti 23. kolovoza u prijepodnevnim satima. Prvotno je bilo određeno da će Ukmara na krizmi u Buzetu pratiti B. Milanović ili L. Jurca. No, kako su obojica u to vrijeme bila zauzeta, određeno je da ga prati profesor i podravnatelj pazinskog sjemeništa Miroslav Bulešić. U trenutcima kad se u dupkom punoj crkvi u Buzetu očekivao početak mise, u crkvu je na glavna vrata ušla skupina od 15-ak ljudi vičući: «Nećemo krizmu! Hoćemo biskupa! Nećemo da popovi krizmaju

6 AP, Izvještaj Jakoba Ukmara biskupskoj kuriji u Trstu, Trst, 12. studenog 1947.

7 Na glavnoj cesti iz Trsta prema Kubedu postavljena je straža jer se očekivao dolazak Santina. Župnik je obavijestio mjesnu vlast da Santin neće doći, pa kad se pojavio Ukmar, poznat kao borac za slovenska nacionalna prava, nitko nije ni pomišljao na izazivanje incidenta i ometanje krizme. AH IKD, Dnevnik duhovnika Stjepana Ceka, 32 (rukopis, fotokopija) (dalje: Dnevnik).

8 AH IKD, OFD Milanović, Što se dogodilo u Buzetu 23. kolovoza 1947?

9 Božo MILANOVIĆ, *Istra u 20. stoljeću*, knjiga 2, Josip Turčinović, Pazin, 1996., str. 230.

našu djecu!»! Došavši do sredine crkve počeli su vikati: «Zašto ne smiju kumovati borci? Zašto smo mi prolijevali svoju krv? Dole sa agentima fašista! Hoćemo novi život! Tako je!»¹⁰

Pred bukače je tada stupio M. Bulešić. Pozivajući se na Ustav i zajamčenu slobodu vjere, zatražio je da odmah napuste crkvu. Iznenadeni odlučnošću mladog svećenika bukači su ustuknuli i izišli iz crkve. Situacija se na trenutak smirila, pa se mislilo da se može započeti s misom. Međutim, kad je misa počela, provokatori su se ponovno nagurali u crkvu. Pokušaj trojice svećenika da im zapriječe ulaz samo ih je dodatno razjario, uz viku i psovke pojurili su prema prezbiteriju (mjesto u crkvi određeno za svećenike).¹¹ Iako ometani i provocirani, svećenici su misu nekako priveli kraju. Nakon mise trebalo je pristupiti dijeljenju krizme. U trenutku dok se Ukmar, praćen svećenicima, kretao prema kandidatima koji su bili najbliže oltaru da im podijeli sakrament, provokatori su počeli bacati trule rajčice i prodirati u prezbiterij. Pred organiziranim nasiljem Ukmar i svećenici bili su prisiljeni prekinuti krizmu i povući se u župnu kuću. Tada se orgijanje nastavilo u prezbiteriju sve do podne. Pušilo se i psovalo, čule su se riječi kako neće biti mira dok se crkve ne pretvore u garaže i konjušnice.¹² Molba vlastima da uspostave red i mir ostala je bez rezultata. Štoviše, odgovoreno je da oni to ne mogu, a niti žele poduzimati nešto protiv države koja samo brani svoja prava.¹³

Na savjet svećenika i narodnog zastupnika Srećka Štifanića da se prekine krizmanje Ukmar je samo dodao: «Mi ćemo vršiti svoju dužnost, a oni neka vrše svoju.» Popodne je, bez incidenta, obavljena krizma u Črnici, Buzetu susjednoj župi. Do nereda nije došlo jer «putujući mitingaši» najvjerojatnije nisu znali da će se krizma tamo održati.¹⁴

Događaji u Buzetu i prijetnje koje su se tom prilikom čule, te nezainteresiranost organa vlasti da uspostavi red, bili su jasno upozorenje da se mogu očekivati novi napadi tijekom krizme s teško

10 AH IKD, OFD Milanović, Što se dogodilo u Buzetu 23. kolovoza 1947?

11 Jedna je mlada aktivistkinja došla do samog Bulešića i, uhvativši ga za ruku, glasno povikala: «Ti si tako lijep i mlad, 'ajde s nama». Bulešić je odgovorio: «Ja ostajem s narodom, ali ovakav.» Dnevnik, str. 34.

12 AH IKD, OFD Milanović, Što se dogodilo u Buzetu 23. kolovoza 1947?

13 AP, Izvještaj Jakoba Ukmara biskupskoj kuriji u Trstu, Trst, 12. studenog 1947.

14 AH IKD, OFD Milanović, Što se dogodilo u Buzetu 23. kolovoza 1947?

predvidivim posljedicama.¹⁵ Lanišće, gdje se krizma trebala održati 24. kolovoza, bila je zgodna prilika za obračun s laniškim župnikom Stjepanom Cekom i M. Bulešićem, koji su bili poznati kao predvodnici one skupine svećenika koja se zauzimala za kritičnije postavljanje istarskih svećenika prema vladi, što je vlast doživljavala kao opasnu opoziciju svom programu.

9.3. Krvava krizma u Lanišću

Dok je u poslijepodnevnim satima 23. kolovoza laniški župnik Stjepan Cek ispovijedao krizmanike, njihove kumove i roditelje, pred crkvu je došao neki funkcionar iz Buzeta, rodnom iz Račje Vasi, i počeo vikati na žene tjerajući ih kući. Na odlasku je dobacio župniku: »Lijepo je bilo danas u Buzetu, sutra će krvavo kamenje padati u Lanišću».¹⁶ Navečer je kod župnika došao jedan čovjek, nazočan na sastanku lokalnih komunista, i upozorio ga da je na sastanku iznesen plan za krizmu u Lanišću: »Oteti u dubokoj noći sva tri svećenika (Ukmar, Bulešića i Ceka, op. aut.) ili ako im ne uspije, onda sat prije mise doći u masi pred Plac (seoski trg) ispred župnog stana, opkoliti ih i s njima tako dugo plesati kolo dok im ne prođe volja za krizmom».¹⁷ Navečer kad su stigli Ukmar i Bulešić, Cek ih je upoznao s opasnošću koja se nadvila nad krizmom u Lanišću. U jednom trenutku Bulešić i Cek bili su skloni podijeliti krizmu kriomice, noću. No, kako je Ukmar bio protiv toga, odlučeno je spriječiti moguće neredе tako da se s krizmom umjesto u najavljenih devet započne u osam sati.¹⁸

O toj promjeni tijekom noći obaviješteni su roditelji i kumovi krizmanika. Ne znajući za ovu promjenu, organizirana i izmanipulirana skupina od 30-ak seljaka s Ćićarije, Lupoglavštine, Kastavštine i Rijeke prošla je mjestom oko 8,30 pjevajući partizanske pjesme. Nakon «osvježenja» u mjesnoj gostionici krenuli su prema župnoj

15 Kad je svećenik Srećko Štifanić «koji je prijateljvao s vlastima» tijekom napada na svećenike u Buzetu otišao u stanicu milicije i javio što se događa u buzetskoj crkvi, odgovoreno mu je da je milicija nadležna samo za čuvanje reda vani. Dnevnik, str. 35.

16 Dnevnik, str. 35.

17 Ivan MILANOVIĆ, Događaji u Lanišću 24. kolovoza 1947., *Hrvatsko sudstvo*, br. 4, 1997., str. 36.

18 Dnevnik, str. 36.

kući s namjerom da napadnu svećenike koji su nešto prije devet sati, prema prvotnom rasporedu, trebali krenuti iz župnog stana prema crkvi. Dodatno razjareni spoznajom da su prevareni, tj. da je misa počela u 8 sati, krenuli su prema crkvi odlučni da prema scenariju u Tinjanu i Buzetu onemoguće održavanje krizme. No, zbog straha da se ne ponovi isti scenarij kao u Buzetu, sami su župljani organizirali obranu. Pred crkvom su ostali kumovi muške djece, kako bi spriječili napadače, ako odluče na silu prodrijeti u crkvu.¹⁹

Strahovanja su se pokazala opravdanim. Skupina bukača pokušala je na silu ući u crkvu, najprije na vrata sakristije, a potom i na glavna crkvena vrata. Nakon što su ih župljani preduhitrili i zatvorili im oba ulaza iznutra, pred crkvom je došlo do obračuna između napadača i branitelja, u kojem su napadači bili prisiljeni napustiti prostor ispred crkve. Primirje je ipak trajalo samo kratko vrijeme. Pribravši se, napadači su iz četiri pravca krenuli prema crkvi. Sad ih je dočekala još odlučnija obrana. Kiša kamenja poletjela je prema njima, pa su i ovog puta bili prinuđeni na uzmak. I dok se vani «ratovalo», u crkvi je obavljen obred krizme. Po završetku obreda sva su trojica svećenika krenula prema župnom stanu. Petnaest minuta iza toga napadači su se uputili prema župnom stanu. Ponovno su pred kamenjem branitelja morali ustuknuti.²⁰

U međuvremenu je u selo stigla milicija, što je i kod vjernika i kod svećenika izazvalo olakšanje popraćeno uvjerenjem kako do sukoba ispred crkve ne bi ni došlo da je milicija bila nazočna. Zapovjednik je milicije, nakon pismene zamolbe župnika, došao u župni stan s namjerom da sa svećenicima popriča o netom minulim zbivanjima. Niti pet minuta od dolaska zapovjednika na vrata su počela lupati trojica muškaraca. Na Cekovo pitanje što žele, odgovorili su kako bi htjeli razgovarati s popovima. Cek je bio uvjeren da je nazočnost zapovjednika milicije jamstvo sigurnosti pa je, nakon kraćeg krzmanja, ipak otvorio vrata. Sad su na vratima bila ne trojica nego deseterica, koji su bijesno vikali: «Borili smo se i još ćemo se boriti»!²¹

19 Mate MATIŠIĆ-ŽMAK, *Krvava krizma u Lanišću*, Župni ured u Lanišću, Lanišće, 1997., str. 30.

20 AH IKD, Dnevnik, str. 38., I. MILANOVIĆ, *n. dj.*, str. 37.

21 Dnevnik, str. 39.

Evo kako je događaje nakon upada provalnika u župni stan opisao očevidac Stjepan Cek:

«U kući je bjesnio pakao. Strašne psovke, urlanje, razbijanje stakala posuđa. Ja - tvrd. Rulja trči po stepenicama u I. kat. Lupa, razbija, urla. Dugo to trajalo. Pretraživaju valjda sve. Bili su i na potkrovlju i ondje prevezali konop za... Vraćaju se u prizemlje, idu u dvorište, razbijaju taxi kojim se Ukmar doveo, vraćaju se natrag, bijesno psuju i urliču 'Gdje je onaj treći vrug? Dva smo već regulali, kud se treći skriva'? (...)»²²

U tim trenucima u župnom uredu s dva uboda nožem u predjelu vrata ležao je mrtav Miroslav Bulešić,²³ na prvom katu župnog stana teško izudaran po glavi i tijelu zapomagao je msgr. Ukmar, dok se župnik Cek spasio sakrivši se ispod stepenica. Za njega je vjerojatno bio pripremljen konop, kasnije pronađen u potkrovlju župnog stana.²⁴

4. Problemi s mrtvim Bulešićem i pretučenim Ukmarom

I mrtav Bulešić je za vlastodršce bio opasan. Pretpostavljali su kako bi se njegova sahrana u rodnom Svetvinčentu mogla pretvoriti u javnu vjersku manifestaciju, a njegov bi grob mogao postati hodočasničko mjesto za čitavu Istru, pa su odlučili da se mora sahraniti u udaljenom Lanišću. Na dan sahrane 26. kolovoza svi prilazi Lanišću bili su blokirani, milicija je imala naredbu da tog dana nikoga, bez dopuštenja, ne pušta u Lanišće.²⁵ Kako Lanišće tada nije bilo povezano s ostalim dijelom Istre ni autobusnom ni željezničkom vezom, vjernici iz južne i središnje Istre odlučili su vlakom doputovati do

²² *Isto*, str. 40.

²³ Obdukcija nad ubijenim Bulešićem izvršena je pred komisijom koju su činili i dva liječnika - vještaka, dr. Ivan Matijašić i dr. Alberto Argentieri. Nalazi potvrđuju da je ubojstvo izvršio profesionalac, a smrt je nastupila uslijed presijecanja vratnih žila. AP, Zapisnik o autopsiji preminulog vlč. Bulešića, 25. kolovoza 1947.

²⁴ *Dnevnik*, str. 40.

²⁵ Na sprovodnim obredima koje je vodio Ivan Pavić nazočni su bili samo majka i brat ubijenog. Iznad Lanišća bile su postavljene straže koje nisu nikome dopustile pristup na sahranu. *Dnevnik*, str. 41-42. Slična stvar dogodila se kasnije prilikom sahrane kardinala Stepinca. Umjesto u rodnom Krašiću morao je biti sahranjen u zagrebačkoj katedrali. I ovdje se radilo o strahu vlasti da kardinalova sahrana ne postane manifestacija poštovanja velikog broja vjernika prema čovjeku koji je osuđen kao ratni zločinac, te da njegov grob ne postane mjesto vjerničkog okupljanja.

Lupoglava ili Roča, a odatle pješice u Lanišće, kako bi mogli prisustvovati pogrebnim obredima. No, tog je dana bio promijenjen vozni red - vlakovođa je dobio naredbu da se nigdje ne zaustavlja sve do Buzeta. Vjernici su uzalud čekali na stanicama za ukrcaj. Dovođenje za prisustvovanje sahrani imali su samo svećenik Ivan Pavić, te majka i najuža rodbina ubijenog Bulešića. Pogreb je, uz nazočnost gotovo svih Lanišćana i najuže rodbine, protekao u redu. U obredu su Ivanu Paviću asistirala dvojica svećenika Rastislav Udovičić i Petar Matijašić.²⁶

U travnju 1948. novi laniški župnik Petar Matijašić obavještava administratora Nežića o oskvrnuću Bulešićeva groba: potrgani su vijenci i križ na grobu. Župnik pretpostavlja da su to učinile neke osobe iz sela Podgaća kad su se iz gostionice u Lanišću vraćali svojim kućama.²⁷

Strahujući od negativnog utiska koji bi teško ranjeni Ukmar mogao izazvati u svjetskoj javnosti, vlast je zabranila njegov odlazak u Trst, iako je automobil tršćanskog Crvenog križa došao u Pazin s namjerom da ga preveze u Trst. Umjesto u Trstu, Ukmar je, uz strogi policijski nadzor, liječen mjesec dana u Rijeci.²⁸ Berard Barčić, profesor na sjemenišnoj gimnaziji u Pazinu, zatekao se na licu mjesta u trenutku kad je teško ranjeni Ukmar dovezen na otvorenom kamionu pred zgradu. O tome je ostavio kratki zapis: «Da mi nije Cek rekao prije da se radi o Ukmaru, ne bih ga bio prepoznao, iako sam ga od ranije dobro poznao. Toliko je bio iznakažen. Modrice i rane po glavi, licu i tijelu, sav otečen, odijelo rastrgano i okrvavljeno».²⁹ Trebalo je zaliječiti Ukmaru prije nego se pojavi u Trstu i tako izbjeći prozivke međunarodne javnosti zbog ugroženosti vjerskih sloboda u Jugoslaviji.

26 Marijan BARTOLIĆ, *Miroslav Bulešić – sluga Božji*, III. prošireno izdanje, Josip Turčinović, Pazin, 2000., str. 137.

27 AP, Spisi, sv. 2, Predmet: Pisma pristigla 24. kolovoza 1947., Pismo Petra Matijašića administratoru Nežiću, Lanišće, 26. travnja 1948., str. 219.

28 Dnevnik, str. 43.

29 Navedeno prema: M. BARTOLIĆ, *nav. dj.*, str. 177.

5. Jugoslavenska javnost i zločin u Lanišću

Zločin u Lanišću vlast je nastojala prikazati kao incident³⁰ iza kojeg stoje međunarodne reakcionarne snage na čelu s «fašistom Santinom» i dio hrvatskoga reakcionarnog klera u Istri koji je samo produžena ruka međunarodne zavjere protiv Jugoslavije i njezinih naroda. Za glavnog krivca «incidenta u Lanišću» proglašen je mjesni župnik S. Cek. Njegovo upozorenje na odredbu crkvenog zakonika prema kojoj se zabranjivalo kumstvo pripadnicima protuvjerskih udruženja³¹ shvaćeno je kao poziv da se za kumove ne uzimaju bivši pripadnici NOP-a, članovi JNA, SKOJ-a, te sudionici na izgradnji pruge Šamac-Sarajevo.³² Samoorganiziranje župljana, radi obrane od mogućih napada i provokacija prilikom krizme, tumačeno je kao Cekovo organiziranje seoske straže radi sprječavanja ulaska u crkvu vjernika iz okolnih mjesta, neprijateljski raspoloženih prema župniku Ceku. Vijest da je seoska straža spriječila ulazak vjernicima (u stvari provokatorima) u crkvu izazvala je provalu narodnog nezadovoljstva. Rezultat tog nezadovoljstva, koji nije mogla spriječiti ni nazočna milicija, bilo je ubojstvo Bulešića i premlaćivanje Ukmara. Jedina je pogrješka koju su počinili izvršioци zločina u tome što nisu sačuvali hladnokrvnost nego su nasjeli provokacijama.³³

Vladimir Bakarić, predsjednik vlade NR Hrvatske, na pitanje Tanjugova novinara o incidentu u Lanišću odgovorio je kako je to «posljedica jedne vrlo vješto smišljene i dobro pripremljene provokacije koju vlasti u Istri nisu pravovremeno prozrele».³⁴ Elaborirajući iznesenu tvrdnju, Bakarić ne donosi ništa novo nego zapravo ponavlja ono što je već ranije donio režimski tisak. Jedino su pripadnici seoske straže okvalificirani kao «ustaški element» spreman da nakon Lanišća provokacijama nastavi i po drugim istarskim mjestima.³⁵

30 U državnom tisku upravo se najčešće rabi taj termin ili se piše o događajima u Lanišću.

31 U svom Dnevniku Cek je zapisao: «Imat ćemo Krizmu u nedjelju 24. augusta. To sam vjernicima javio u nedjelju. Kazao sam im, tko može, a tko po crkvenom pravu, ne može biti kum». Dnevnik, str. 32.

32 *Primorski dnevnik*, br. 677, Trst, 26. kolovoza 1947., str. 1., *Glas Istre*, br. 26, 29. kolovoza 1947., str. 2.

33 *Glas Istre*, br. 26, 29. kolovoza 1947., str. 2.

34 *Glas Istre*, br. 27, 5. rujna. 1947., str. 7.

35 *Isto*.

Jasno je bilo da spominjanje ustaških elemenata u Istri nema nikakve veze sa stvarnošću nego je trebalo pojačati dojam o težini zločina onih koji su ni krivi ni dužni optuženi za «incident u Lanišću». Prema svjedočanstvu porečko-pulskog biskupa u miru Antuna Bogetića, časna sestra Leopoldina Buždon, rodom iz Lanišća, pripovijedala je da su se ljudi na optužbu o ustašama u Lanišću s čuđenjem pitali: «Da smo mi uštaci?!, A kaj je to uštaci? Nisu naime ni znali za to ime.»³⁶

Na tragu svođenja zločina na incident i prokazivanje Ceka kao glavnog krivca bila je i izjava Jeana Nussbauma, tajnika Internacionalnog društva za obranu vjerskih sloboda. Na temelju razgovora s 30 stanovnika Lanišća, koje mu je odredila vlast i koji su pred njim morali «izrecitirati» zadani tekst, Nussbaum je izjavio kako je incident izazvalo ponašanje Stjepana Ceka. Na kraju Nussbaum primjećuje kako u Jugoslaviji vlada prava sloboda vjere, jer se poštuju prava ne samo velikih nego i malih (protestantskih) vjerskih nominacija. A prema vlastitom priznanju, njega je prvotno i zanimao položaj protestantskih zajednica.³⁷ Nussbaumova je izjava djelomično točna. Komunistička vlast u Jugoslaviji i nije stvarala probleme malim vjerskim zajednicama pa čak ni Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Trn u oku bila joj je Katolička crkva, posebno nakon uzaludnih pokušaja da je odvoje od Rima.³⁸ Nussbauma kao protestanta i nije puno dirao stvarno težak položaj Katoličke crkve, da bi se potrudio istinito ga prikazati. Zanimljivo da nigdje ne spominje susret s predstavnicima katoličke hijerarhije. Najvažniji mu je izvor informacija o vjerskim

36 Prema: M. BARTOLIĆ, *n. dj.*, str. 160.

37 *Vjesnik*, br. 736, Zagreb, 13. rujna 1947., str. 2.

38 Na sastanku s delegacijom katoličkog svećenstva, kojem je prisustvovao i Vladimir Bakarić, Tito je rekao: «Moram otvoreno reći, da ne preuzimam pravo da osuđujem Rim, vašu vrhovnu instancu. Ne, to neću, ali moram kazati da tu stvari gledam kritički, jer je ta instanca uvijek naginjala više Italiji nego našem narodu. Ja bih želio da Katolička crkva u Hrvatskoj, sada, kada postoje svi uslovi za to, ima više samostalnosti. To bih želio, to je osnovno pitanje, to je ono što bismo mi željeli da riješimo, a sva ostala pitanja su sekundarna i ona se lako mogu riješiti». *Glas Istre*, br., 48, 7. VI. 1945., str. 1. Poruka za stvaranje nekakve nacionalne, od Rima odvojene Crkve, bila je više nego jasna. No, kako katolička hijerarhija nije prihvatila taj prijedlog, iz nerješavanja tog «osnovnog pitanja» nisu se mogla riješiti ni druga pitanja, što je generiralo stalnu sumnjičavost i pritisak države na Crkvu. U Istri su se prilike za stvaranje «narodne Crkve» činile povoljnijim nego u ostalim dijelovima Hrvatske. Talijansko svećenstvo i biskupi otišli su u Italiju, od hrvatskog svećenstva suradnički raspoloženog prema vlasti očekivalo se da učini i taj «sitni korak» odvajanja od Rima. Očito, partijskom rukovodstvu poznavanje biti katoličkog učenja nije bilo jača strana.

slobodama bio Vladimir Bakarić, za kojeg kaže «da ima interesantne ideje o slobodi vjeroispovijesti».³⁹

Dirigirano-orkestriranom napadu na Ceka kao organizatora nereda u Lanišću pridružio se tada mladi publicist i književnik Zvane Črnja. U dva nastavka na stranicama «Vjesnika» Črnja je, hladno-birokratskoj, službenoj verziji zbivanja u Lanišću dao lirsku, emotivnu formu koja je kod običnog čitatelja trebala izazvati dublji utisak, i uvjeriti ga u istinitost službene verzije. Kratak osvrt na Bulešićevo navodno imperijalističko-reakcionarno djelovanje na liniji biskupa Radossija, što mu je omogućilo brzo napredovanje do profesora u pazinskom sjemeništu i tajnika biskupa Radossija,⁴⁰ autoru je poslužio kao zalet za prokazivanje glavnog krivca Stjepana Ceka. Pri tome vješto koristi iskaze dviju svjedokinja, koje su najvjerojatnije to bile po službenoj dužnosti. U prvom dijelu Črnjina članka Cek je patološki tip koji sije razdor i mržnju između raznih sela svoje župe, želi ukloniti križ iz dvorane u kojoj se održava ples, a kad u tome ne uspijeva, održava tzv. «crnu misu» (sic!).⁴¹ U drugom dijelu on je vješt manipulator i organizator narodne straže koja će svojim ponašanjem dovesti do incidenta u Lanišću.⁴²

U pismu Mati Žmaku Črnja se odriče optužbi i kleveta iznesenih u «Vjesniku» uz objašnjenje: «Tekst o kojem govorite (odnosi se na gore navedeni tekst u «Vjesniku», op. aut.) napisao sam kao novinar «Vjesnika» po nalogu redakcije, a sve potrebne informacije, uključujući strogo povjerljive, dobio sam od dr. Vladimira Bakarića i Dine Zlatić. Tek nekoliko godina kasnije s užasavanjem sam shvatio da su svi podaci bili neistiniti, odnosno da sam prevaren, no kad sam pisao sporni članak nisam sumnjao u njihovu točnost. Ponio sam se, dakle, kao politički naivac, no bilo mi je samo 27 godina i mislim da je u toj dobi, bilo s kojeg gledišta, a osobito moralnog, čovjeku dopušteno biti naivan».⁴³

39 *Vjesnik*, br. 736, Zagreb, 13. rujna 1947., str. 2.

40 Bulešić nikad nije obavljao funkciju biskupova tajnika. Odnosi s biskupom Radossijem kolikogod su bili korektni ipak su, zbog različitog gledanja na nacionalno pitanje u Istri i sudbinu Istre nakon rata, doveli do međusobnog oštrog suprotstavljanja. Teško je vjerovati da Črnja o tome ništa nije znao.

41 *Vjesnik*, br. 725, Zagreb, 31. kolovoza 1947., str. 2

42 *Vjesnik*, br. 726, Zagreb, 1. rujna 1947., str. 3

43 AP, *Pismo Zvane Črnje Mati Žmaku*, Ičići, 30. srpnja 1990.

Poznat već od ranije kao britak kritičar prilika u Istri, Ante Mandić je zločin u Lanišću smjestio u okvir općih političkih prilika u Istri. Aktore ubojstva u Lanišću naziva «marksističkim antropoidima», a krivcima smatra čelne ljude Republike Hrvatske, zato što su čitavo rukovodstvo u Istri prepustili sektašima. Uvjeren je da iza svega stoji neka strana agentura koja je u komunističke redove u Istri ubacila svoje ljude.⁴⁴ Gorim od svega Mandić smatra to što se, unatoč svim pokazateljima kako u Istri nešto nije u redu, ne poduzima ništa da se promijeni stanje. Smatrao je naivnim uvjerenje da će narod prihvatiti komunističku propagandu o laniškom župniku kao jedinom krivcu za tragična zbivanja u Lanišću. «Ne mora se popove i Crkvu simpatizirati da bi se priznala i prihvatila istina da je najveći dio hrvatskog svećenstva, kako u prošlosti tako i danas, bio uz narod pa dakle i uz narodnu vlast. Kako narod može prihvatiti da su se svećenici, do jučer simpatizeri NOP-a, odjednom prometnuli u fašiste i sluge stranih agentura».⁴⁵

Nakon Bakarićeva tumačenja uzroka «incidenta» u Lanišću, i Mandić prihvaća službenu ocjenu o dobro smišljenoj provokaciji za koju više nisu krivi «fašistokomunisti» ubačeni u partijske redove, niti neposredni izvršioци zločina, «nego ona provokativna banda koja je napala seljake iz okolice Lanišća».⁴⁶ Isto tako čini mu se prihvatljivom teza da su u Lanišću još od 1944. glavnu riječ vodili neki sumnjivi ljudi čija je prošlost upućivala na to da se od njih ne može očekivati prihvaćanje istarske poslijeratne stvarnosti. Sve je to za Mandića potvrda njegove, toliko puta opetovane tvrdnje da su korijeni svega zla u Istri oni koji su vješto prikrili svoje prave namjere i neprimjetno se uvukli u redove vlasti.⁴⁷

Zaoštavanje odnosa prema Crkvi, kao posljedica događaja u Lanišću, iako očekivano, kod Mandića nije naišlo na odobravanje. Ono čemu se odlučno suprotstavljao bila je spremnost nekih «komunistoida» da, ne uvažavajući istarske posebnosti, krenu u juriš protiv vjere, Crkve i svećenika u cjelini, ne praveći nikakvu diferencijaciju.

44 HDA, OFD Mandić, kut. 4, fasc. 1947, *Pismo Ante Mandića Vladi, Stevi, Paji*, Opatija, 26. kolovoza 1947.

45 HDA, OFD Mandić, kut. 4, fasc. 1947, *Pismo Vladi, Stevi i Paji*, Opatija, 28. kolovoza 1947.

46 HDA, OFD Mandić, kut. 4, fasc. 1947, *Pismo Vladi, Stevi i Paji*, Opatija, 30. kolovoza 1948.

47 HDA, OFD Mandić, kut. 4, fasc. 1947, *Pismo Vladi, Stevi i Paji*, Opatija, 10. rujna 1947.

To je Mandić primijetio prilikom podjele hrane. Iz podjele su isključeni svećenici, njihove domaćice, pa čak i oni koji su bili u dobrim odnosima sa svećenicima, bez obzira jesu li bili sudionici NOB-a. Takav odnos smatrao je kontraproduktivnim za samu vlast. Naime, ako se pred njihovim očima progone uistinu dobri narodni svećenici i nazivaju fašistima, kako će narod povjerovati da su fašisti oni koji to uistinu jesu.⁴⁸

9.6. Odjeci u svijetu

Vatikanski dnevnik «L' Osservatore Romano», tri dana nakon zločina u Lanišću, pod naslovom «Tragična nasilja nad katoličkim svećenicima u zoni "B"», prenosi kako su kolovoška događanja 1947. vidjeli talijanska državna informativna agencija «L' Ansa» i glasilo Komunističke partije Italije «L' Unita'», da bi potom donio vlastiti komentar. Dok su za «L' Ansu» neredi i ometanje krizme, čija su kulminacija brutalno ubojstvo jednog svećenika i teško ranjavanje biskupova izaslanika, posljedica «vjerske netrpeljivosti», za «L' Unita'» svemu je kriva skupina muškaraca pred crkvom koja je sprječavala vjernicima iz okolnih mjesta ući u crkvu. Prema pisanju «L' Unita», pripadnici te skupine govorili su kako oni kao ustaše⁴⁹ neće dopustiti komunistima nesmetano ulaziti u crkvu. Komentar u «L' Osservatore Romano» bio je jasan. Uzrok zločinu nisu nikakve političke podjele, pa je nastojanje komunista da zločin prikažu kao posljedicu provokacije s katoličke strane samo pokušaj da se lažima opravda zločin.⁵⁰

Londonski «The Times» pod naslovom «Kazne istarskog narodnog suda» donosi izvješće svoga dopisnika iz Trsta.

«Narodni sud u Pazinu, u jugoslavenskoj Istri, prošle je noći (presuda je izrečena 2. listopada, op. aut.) donio kazne za 12 osoba s tvrdnjom da su sudjelovale u neredima za vrijeme krizme u katolič-

48 *Isto.*

49 Očito da «L' Unita'» prenosi stavove svojih jugoslavenskih ideoloških istomišljenika. Iako u Istri nije bilo ustaša, optužba da je netko pripadnik ili pristaša ustaškog pokreta trebala je ostaviti dojam o težini njegove krivnje.

50 *L' Osservatore Romano*, 27. kolovoza 1947.

koj crkvi u Lanišću 24. kolovoza, što je dovelo do ubojstva katoličkog svećenika don Mira Bulešića.

Dva su se muškarca teretila za ubojstvo svećenika, te su osuđeni na pet i tri mjeseca zatvora, dok je laniški župnik Stjepan Cek, koji je izbjegao ranjavanje, sakrivši se pod stubište, kad su ga komunisti napali, kažnjen na 6 godina zatvora uz težak rad, pod optužbom za 'provokaciju'. Izaslanik Svetog Oca Jakob Ukmar, koji je predvodio krizmu, a koji je bio teško ranjen prilikom napada, osuđen je na mjesec dana zatvora kao sukriovac. Ostale optužene osobe, uglavnom lokalni seljaci koji su prije napada spriječili komuniste da uđu u crkvu, osuđeni su na osam mjeseci zatvora. Optužba je potkrijepljena tezom da su neredi izraz urote Vatikana i tršćanskog biskupa msgr. Santina koji su htjeli dokazati kako u Jugoslaviji ne postoji sloboda vjere. Ovdašnji politički promatrači smatraju da je ovo suđenje dio šire komunističke kampanje protiv msgr. Santina koji baš i nije popularan kod komunista i to ne samo zbog svog stava kad su u pitanju vjerske stvari nego i zato što ga se smatra centralnom figurom u talijanskom političkom životu STT». ⁵¹

Talijanski su krugovi, koji se nisu mogli pomiriti s odlukama Pariškoga mirovnog ugovora, čija se ratifikacija očekivala, događaje u Lanišću iskoristili da bi upozorili kako u Istri, koja je pripala Jugoslaviji, vlada teror, bez poštivanja zakona, a govor o pravdi samo je isprazna fraza. Krizma u Lanišću s jedne strane jasno ukazuje pod kakvim se terorom nalazi narod u Istri, dok s druge strane postavlja pitanje pred četiri velike sile: Zašto je Jugoslavija članica OUN-a, a Italija je isključena iz te organizacije? ⁵² Također se ističe kako događaji u Lanišću nisu posljedica povremenog individualnog kriminala nego znak organiziranog plana koji nastoji uništiti sve etičke i civilizacijske norme kao dio baštine latinske duše. Zato bi svijet «krik iz Istre» trebao shvatiti kao zadnji poziv za jedan svijet duha i jednu civilizaciju u opasnosti. ⁵³

U «Bilješci o događajima u Lanišću» biskup Santin govori o «strašnim i svetogrđnim događajima u Lanišću koji su izazvali opće

51 *The Times*, London, 4. listopada 1954., str. 3.

52 *La voce libera*, 29. kolovoza 1947. Prema: S. GALIMBERTI, *n. dj.*, str. 224-225.

53 *Difesa Adriatica*, 4. rujna 1947. (prema: S. GALIMBERTI, *n. dj.*, str. 142-143. O reakciji svjetski poznatih medija na događaje u Lanišću usp.: Tomaž SIMČIČ, *n. dj.*, str. 559.

zgražanje.» I Bulešić i Ukmar za Santina su žrtve mržnje prema Crkvi na koju se napada dvama oružjima: klevetama i okrutnim ubojstvima. Na kraju Santin konstatira da se sve to dogodilo u civiliziranoj zemlji nakon strašnog rata koji se vodio za slobodu naroda, a to uključuje i vjersku slobodu. Protestira protiv mržnje i nada se da će osvanuti dan kada će ljudi poznavati samo zakon ljubavi.⁵⁴ Kardinal Stepinac je tek po izlasku iz tamnice doznao za ubojstvo M. Bulešića. Vjerojatno se sjetio mladog svećenika kojeg je primio u posebnu audijenciju u jesen 1946. Iz krašićkog zatočeništva 1953. pisao je pismo svećeniku Ivanu Paviću u kojem izražava svoju žalost zbog ubojstva Miroslava Bulešića, tog dobrog i idealnog svećenika.⁵⁵

Sveta kongregacija, povodom zločina u Lanišću, izdala je izjavu sljedećeg sadržaja:

«Pošto 24. kolovoza 1947. nekoliko opakih ljudi podigoše nasilne ruke na prečasnog gospodina svećenika Jakoba Ukmara, koji je s propisanim ovlaštenjima došao u Lanišće podijeliti sakrament potvrde, pošto isti zlikovci usmrtiše svećenika Mira Bulešića koji je pokušao braniti od nasilja spomenutog svećenika Ukmara, Sveta kongregacija Koncila ovime sve one koji su fizički ili moralno prouzročili spomenute zločine ili su u njima sudjelovali (kanon 2209, par 1-3) proglašuje izopćenim prema normama kanona 2343, par. 4)».⁵⁶

7. Strahovi hrvatskog svećenstva

Krvoprolie u Lanišću izazvalo je kod hrvatskog svećenstva u Istri strah pomiješan s uvjerenjem da je ubojstvom u Lanišću dan jasan znak za odstrel svećenika. U takvom ozračju šest svećenika napušta Istru i utočište pronalazi u susjednoj Italiji.⁵⁷ Postojala je opasnost da isto ne učini velika većina hrvatskog svećenstva. Možda je to najviše utjecalo da od strane hrvatskog svećenstva nije bilo javnih osuda vlasti ili očekivanog sučeljavanja s viđenjem i interpretacijom

54 Sergio GALIMBERTI, *Santin, Testimonianze dall'archivio privato*, Mgs Press, Trieste, 1996., str. 141-142.

55 AP, Pismo kardinala Stepinca Ivanu Paviću, Krašić, 16. kolovoza 1953.

56 AP, *Acta Apostolici Sedis*, 6. rujna 1947., vol. XIV.

57 Radilo se o sljedećim svećenicima: Antun Cukarić, Antun Perković, Mirko Usmiani, Vinko Zamlić, Ćirilo Blarežina i Antun Grbin.

zbivanja u režiji državnog režima. Kratki, nepotpisani «Izveštaj o sadanjim teškim događajima u Istri», čiji je autor najvjerojatnije B. Milanović, u nekoliko poteza, agencijsko-novinski, opisuje sprječavanje krizme u Tinjanu i Buzetu i zločin u Lanišću, bez dublje analize zbivanja ili ukazivanja na širi kontekst istih. Pomirljivi i «neangažirani» ton jasno dočarava završna misao «Izveštaja»: «Ti događaji, naročito smrt svećenika Bulešića i neodržavanje reda u Tinjanu, Buzetu i Lanišću i zatvaranje seljaka u Lanišću, koji su samo branili slobodu obreda, prije negoli su stigli onamo organi javne sigurnosti, kao što i zatvaranje župnika, koji je po uvjerenju župljana nevin, pobudili su u Istri neopisivu žalost».⁵⁸

I u kasnijim je osvrtima zadržan oprezan stav u ocjeni tragedije u Lanišću, kao i o posljedicama koje je ona izazvala kako kod svećenika tako i kod vjernika. Na jednom mjestu B. Milanović eksplicitno kaže da raspoloženje u narodu neće navoditi jer bi to moglo uznemiriti predstavnike narodne vlasti.⁵⁹ Ipak, nije mogao ne spomenuti kao uzrok nezadovoljstva činjenicu da su niže činovničke položaje zaposjeli ljudi skromnog znanja, a velike zlobe i oholosti. K tome, ima slučajeva gdje su određene pozicije stekli bivši lopovi ili fašisti. Takvi ljudi, da bi prikrili prošlost, imaju potrebu otkrivanja i prokazivanja ili izmišljanja neprijatelja, što je kontraproduktivno i za samu vlast. Ni ovaj put Milanović nije imao namjeru kritizirati vlast nego ukazati na neke deformacije koje stoje na putu miru i sreći.⁶⁰ Vjerojatno vođen logikom da i od goreg može biti gore, Milanović je smatrao da treba djelovati na smirivanju situacije. Tako je u audijenciji kod papinskog nuncija u Zagrebu 6. rujna 1947., na nuncijevo pitanje o situaciji u Istri, odgovorio: «Kod nas je atmosfera veoma dobra, jer naše svećenstvo u Istri mirno radi i nitko nije u zatvoru, osim Ceka, bivšeg župnika u Lanišću, koji je nedavno bio osuđen na 6 godina».⁶¹

58 AH IKD, OFD Milanović, Izveštaj o zadnjim teškim događajima u Istri, 29. kolovoza 1947.

59 AH IKD, OFD Milanović, Držanje istarskog svećenstva, Izveštaj B. Milanovića od 17. rujna 1947.

60 *Isto.*

61 AH IKD, OFD Milanović, Audijencija kod nuncija 6. rujna 1947. Izveštaj za Komisiju za vjerske poslove.

Znak represije nisu bili samo sudski procesi. Tako je 28. kolovoza 1947. VUJA raspustila «Zbor svećenika sv. Pavla» zbog toga što su nenarodni svećenici, članovi «Zbora», imali neprijateljski stav prema JNA i narodnoj vlasti. Osim toga, kako stoji u obrazloženju razloga zabrane, ti isti članovi odvrćali su omladinu i narod od sudjelovanja u obnovi i izgradnji Istre. Nevjerojatno zvuči optužba da su čak osnivali «razne organizacije i klubove sa zadatkom da odgajaju djecu u nenarodnom duhu».⁶²

Idući logikom krupnog pritiska i sitnih ustupaka, predstavnici vlasti ponašali su se u skladu sa shvaćanjem da je incident u Lanišću posljedica spontanog bunta pojedinaca izazvanih ponašanjem skupine vjernika na čelu sa župnikom S. Cekom. Preko Z. Brumničā tražili su da se u vjerskom listu «Gore srca» napiše izjava koja bi potvrdila vjerske slobode u Istri i pozvala svećenike koji su napustili Istru nakon događaja u Lanišću da se vrate, uz obećanje vlasti kako nakon povratka neće biti progonjeni.⁶³ Poziv na afirmativno pisanje o vjerskim slobodama izgleda to beskrupuloznije što je deset dana prije krvoprolića u Lanišću na cesti između Muna i Vodica, o čemu je već bilo riječi, dočekan župnik Golca Alojzij Kristan i najvjerojatnije bačen u neku od jama, jer mu se od 14. kolovoza gubi svaki trag.⁶⁴ K tome, roditelji koji su htjeli krizmati djecu morali su odlaziti u Trst. Na jugoslavenskom prijelazu («bloku») često se njih i djecu izrugivalo, a oduzimane su im i potvrde o primljenom sakramentu, koje su trebali predati župniku radi upisa u matične knjige. Uništena je i vrlo aktivna Katolička akcija, iako je njezina djelatnost bila isključivo vjerskog karaktera, a bilježili su se sve češći slučajevi oduzimanja crkvenih posjeda i njihovo proglašavanje općenarodnom imovinom.⁶⁵

62 AP, Zabranjen rad «Zbora sv. Pavla» (bez datuma).

63 AP, Pismo B. Milanovića S. Ritigu, Pazin 10. rujna 1947.

64 S. GALIMBERT, *n. dj.*, str. 139.

65 APAS 8/I a/6nn, str. 219-220, ACVT 288/299, Lettera del vescovo al colonello Mirko Lenac sulla situazione religiosa nella zona B, Testo dattiloscritto non firmato su carta intestata della curia vescovile di Trieste e Capodistria, 28. aprile 1949. Prema: S. GALIMBERTI, *n. dj.*, str. 364-365.

8. Sudski proces nakon krizme

Kao što se moglo i očekivati, po završetku krizme u Lanišću slijedila su uhićenja, podizanje optužbe, sudski proces i izricanje presude. Iluzorno je, međutim, bilo očekivati utvrđivanje istine, odnosno neovisnost sudaca o diktatu političke volje. Bilo je to postrevolucionarno vrijeme stvaranja novog svijeta, za koji je, prema zamisli njegovih kreatora, vrijedilo žrtvovati osnovna civilizacijska načela, jer povijest ionako počinje stvaranjem tog »vrlog novog svijeta«. Stručna ekspertiza presude Okružnog suda u Pazinu od 2. listopada 1947. krivcima za «incident» u Lanišću pokazuje da se radi o političkom pamfletu koji je imao jasan cilj: sakriti pravu istinu o zločinu u Lanišću, te posijati strah među vjernicima i tako ih što više distancirati od Crkve.⁶⁶

Pred Okružnim sudom u Pazinu vođen je sudski proces protiv dvojice svećenika, laniškog župnika Stjepana Ceka i biskupova izaslanika Jakoba Ukmar, te jedanaest civila (7 iz Lanišća, 2 iz Brgudca, 1 iz Raspora i 1 iz Račje Vasi). Zapisnici istražnog postupka nisu sačuvani pa je nemoguće utvrditi tijek i glavne trenutke u samome istražnom postupku.⁶⁷ Novine donose samo kratku informaciju da su i Cek i Ukmar kao glavnog krivca označili biskupa Santina.⁶⁸ Cek je najveći dio optužbe priznao i izrazio kajanje za ono što je počinio. Priznavanjem optužbe Cek je želio na sebe preuzeti odgovornost za događaje vezane uz krizmu u Lanišću i tako olakšati položaj svojih optuženih župljana.⁶⁹

Izvor je informacija o krivici optuženih optužnica podignuta 22. rujna 1947. i presuda izrečena 2. listopada 1947. Prvooptuženoga Stjepana Ceka teretilo se za četiri kaznena djela protiv države i naroda: 1. Suradnja s okupatorom tijekom rata koja se manifestirala u više oblika. Odlazio je u Trst i poticao prisilno mobilizirane

66 Ivan MILANOVIĆ, *n. dj.*, str. 34.

67 Stjepan Cek u svom Dnevniku spominje kako su ga danonočno ispitivali nastojeći od njega izvući izjave protiv biskupa Santina. Vrijeme od uhićenja 26. kolovoza do početka rujna proveo je u istražnom zatvoru u Pazinu. Početkom rujna prebačen je u Buzet, a potom ponovno u Pazin. Dnevnik, str. 44-45.

68 *Vjesnik*, br. 752, Zagreb, 2. listopada 1947., *Glas Istre*, br. 35, Pula, 3. listopada 1947., str. 11.

69 AH IKD, OFD Milanović, Izvještaj B. Milanovića Vjerskoj komisiji o audijenciji kod nuncija, Zagreb, 7. studenog 1947.

domobrane na borbu protiv partizana. Odvrćao je narod nekih sela svoje župe od odlaska u partizane i pružanja otpora Nijemcima. Govorio je da su ovi prejaki pa je svaki otpor uzaludan. O Nijemcima je djeci govorio sa simpatijama, a njihove zločine opravdavao kao kaznu Božju. **2.** Godine 1945. i 1947. na razne je načine potkopavao društveni i politički sustav. Primjerice, Franjici Krajcar prijetio je isključenjem iz Crkve zato što je sudjelovala u radu omladinske organizacije, Luciji Sinčić iz Prapoća odbio je krizmati dijete zato što je bila u pionirskoj koloniji, omalovažavao je rad na omladinskoj pruzi Šamac-Sarajevo i smatrao ga opasnim za moral, neke je osobe odvrćao od rada u narodnim organizacijama, školske je udžbenike smatrao štetnim, a otkup vune izrugivao. **3.** U ovoj su točki navedene Cekove radnje protiv vojne i obrambene moći države, te njezine nezavisnosti i teritorijalne cjelovitosti. Sve je ovo došlo naročito do izražaja u vrijeme krizme u kolovozu 1947. kada je Cek u više navrata ukazivao da krizmani kumovi ne mogu biti članovi protuvjerskih društava, što se jasno odnosilo na pripadnike JNA, nosioce vlasti i pripadnike narodnih organizacija. **4.** Uoči krizme u Lanišću je sa skupinom vjernika iz Lanišća formirao udruženje koje je trebalo vjernicima iz okolnih sela spriječiti ulazak u crkvu i tako izazvati incident. Izazivanje incidenta imalo je jasne ciljeve – svjetskoj je javnosti trebalo pokazati Jugoslaviju kao zemlju u kojoj vlada nered i ne poštuju se vjerske slobode.⁷⁰

Po svim točkama optužbe, Cek je proglašen krivim. Izrečena mu je jedinstvena zatvorska kazna u trajanju od šest godina, te gubitak građanskih prava u trajanju od 2 godine nakon izdržavanja kazne.⁷¹

Drugooptuženi Jakob Ukmar proglašen je krivim zato što ne samo da nije ništa poduzeo kako bi spriječio provokacije, iako je bio dobro upoznat s organiziranjem provokacija, nego je inicijatora provokacija Stjepana Ceka podupirao u njegovim nakanama. Izrečena mu je kazna od mjesec dana zatvora. Vrijeme koje je Ukmar proveo na liječenju (26. kolovoza - 2. listopada.) tretirano je kao vri-

70 AP, Javno tužilaštvo za Istru, Optužnica, Krivično odjeljenje, broj. K. 50/47, Pazin, 22. studenog 1947.

71 AP, U ime naroda, Presuda, Posl. Br. K. 65/47. Pazin, 2. listopada 1947.

jeme provedeno u istražnom zatvoru, a kako se vrijeme provedeno u istražnom zatvoru ubrajalo u izdržavanje kazne, Ukmar je odmah po donošenju presude pušten na slobodu.⁷²

Sedmorica stanovnika Lanišća (Ivan Grbac «Zvanuc», Josip Žmak, Josip Grbac, Antun Grbac, Petar Žmak, Josip Krizmanić i Ivan Grbac «Ivić») optuženi su za sudjelovanje na sastanku u kući Josipa Žmaka navečer uoči krizme, na kojem je, u prisutnosti župnika Ceka, odlučeno da se na dan krizme izazove nered. Odlučeno je da organizirana straža vjernicima i krizmanicima iz sela Brgudca, Raspora, Prapoća, Podgaća i Račje Vasi, koja su bila dio župe Lanišće, onemogući ulazak u crkvu u Lanišću za vrijeme krizme. Sva sedmorica Laniščana osuđena su na kaznu od šest do deset mjeseci zatvora, s tim da im se vrijeme provedeno u istražnom zatvoru računalo u izdržavanje kazne.⁷³

Stvarni su krivci za zločin: Slavko Sanković, Elvio Medica, Josip Božić i Srećko Brajković, za koje je utvrđeno, a i sami su to priznali, da su bili sudionici mase koja je provalila u župni stan i izazvala opći nered u kojem se dogodio opisani zločin. Proglašeni su krivima ne zbog zločina nego zato što su nasjeli na provokaciju župnika Ceka i provalili u župni stan. Zbog toga su kažnjeni na zatvorsku kaznu od tri do pet mjeseci. Slavko Sanković oslobođen je optužbe, jer je u općem metežu zadao smrtnu udarce svećeniku Bulešiću. Svjedokinja Ruža Buždon iskaz je iz istražnog postupka - da je Sankovića vidjela kako okrvavljenih ruku i s nožem u ruci izlazi iz župnog stana - pred sudom preinačila u to kako nije sigurna je li Sanković u rukama imao nož ili nešto drugo ili joj se sve to samo pričinilo. Ružin su iskaz iz istražnog postupka demantirale tri svjedokinje, koje su tvrdile da su Sankovića vidjele u isto vrijeme kad i ona, te da u to vrijeme, iako je imao okrvavljene ruke, nije u njima imao nož. Samo Sankovićevo priznanje da je ruke raskrvario o staklo za vrijeme gužve u župnom stanu, a što je sud uvažio kao istinu, bilo bi komično da se takvim priznanjem nije pokušao opravdati zločin.⁷⁴

---

72 *Isto.*

73 *Isto.*

74 *Isto.*

Farsičnost presude pokazuje i njezin formalni izgled. Od ukupno 10 stranica presude čak 4 otpadaju na obrazloženje presude, dok ostalih 6 obuhvaćaju uvod i izreku presude. Očito je sama presuda bila dosta neuvjerljiva pa je snagu njezine opravdanosti trebalo pojačati dugačkim obrazloženjem.⁷⁵ I presuda i obrazloženje presude vrve političkim ocjenama, koje su, za to ne treba biti velik pravni stručnjak, trebale žrtvu proglasiti krivcem, a krivca žrtvom. Protivnici krizme, koji su po zadatku Partije trebali omesti njezino održavanje, prema presudi su gorljivi vjernici čiji su vjerski i patriotski osjećaji, time što im se spriječio ulazak u crkvu, toliko povrijeđeni da se i najteži zločin može opravdati povredom tih osjećaja. Župnik i vjernici koji su nastojali osigurati nesmetano odvijanje krizme optuženi su, današnjim bi se rječnikom reklo, «za udruživanje u zločinačku organizaciju», koja je za cilj imala rušenje društvenog poretka i ugrožavanje državne sigurnosti.

Mrtvog se Bulešića nije moglo osuditi, nad njim je i bez presude izvršena najteža kazna. Ipak trebalo ga je, radi opravdavanja zločina, pokazati kao čovjeka koji, kao i Cek, «pun mržnje» radi protiv države i narodnih interesa. Dokaz da je Bulešić narodni neprijatelj pronađen je u izmišljenim podacima da je bio «tajnik i povjerljiva osoba odbjeglog fašističkog porečkog biskupa Radossija i miljenik drugog poznatog fašista tršćanskog biskupa Santina».⁷⁶ Samo u toj kratkoj izjavi svi su navodi neistiniti. Bulešić nikad nije bio tajnik biskupa Radossija, Santin ga, kao tršćanski biskup, najvjerojatnije nije ni poznao, dok je o etiketiranju svih Talijana, koji su bili protiv uspostave jugoslavenske vlasti u Istri, kao fašista, već bilo govora.

Na vijest o događajima u Lanišću reagirala je i Komisija za vjerske poslove pri Vladi NR Hrvatske svojim izvješćem u kojem se Bulešića ističe kao onoga koji se nije libio suprotstaviti i samom biskupu Radossiju kad je u pitanju bila obrana hrvatskih nacionalnih interesa. Predsjednik Komisije S. Ritig izvješću je vlastoručno dodao svoje uvjerenje da je Bulešić bio «uzoran istarski svećenik i slavenski rodoljub i da nikako se u ovoj nesreći nije ogriješio o svoje

⁷⁵ Ivan MILANOVIĆ, *n. dj.*, str. 41.

⁷⁶ AP, Javno tužilaštvo za Istru, Krivično odjeljenje, Broj. K. 50/47, Pazin, 22. rujna 1947.

slavensko rodoljublje. Vjerujem da će moje osjećaje potvrditi i izvidi». ⁷⁷

Prema priznanju Ivana Motike, predsjednika Okružnog suda za Istru, čovjeka koji je potpisao presudu Ceku i ostalim optuženima, suđenje je teklo prema unaprijed utvrđenom planu. Istražni su postupak u bužetskom zatvoru vodili članovi OZNE, a presuda je sastavljena na višim forumima u Zagrebu. Okružnom je sudu u Pazinu, prema Motikinim navodima, ostala samo formalnost izricanja presude. U trenutcima iskrenosti i samoopravdavanja Motika ne štedi ni zastupnika optužbe Andriju Grpca, ni članove Sudskog vijeća. Grpcu su za obavljanje posla javnog tužioca bila dovoljna dva mjeseca tečaja, a od pet članova Sudskog vijeća (porotnici) trojica su bili pravnici, a dvojica partijci po dužnosti i zanimanju. Nikome nije padalo na pamet suprotstaviti se presudi napisanoj u Zagrebu. To ionako, zaključuje Motika, stvar ne bi promijenilo, «a ja bih mogao i glavu izgubiti». ⁷⁸

Sažetak:

Provokacije pred održavanja krizme u Tinjanu, onemogućavanje podjele krizme u Buzetu, te zločin nakon krizme u Lanišću vlast je nastojala prikazati kao incident iza kojeg su stajale međunarodne reakcionarne snage na čelu «s fašistom» biskupom Santinom. Podršku je tim poraženim snagama pružio dio hrvatskog reakcionarnog klera. Glavnim je krivcem za «incident u Lanišću» proglašen mjesni župnik Stjepan Cek. Njegovo upozorenje da, prema odredbama crkvenog zakonika, krizmani kumovi ne mogu biti pripadnici protuvjerskih udruženja protumačeno je kao poziv da se za kumove ne uzimaju bivši pripadnici NOP-a, članovi JNA i SKOJ-a, kao ni sudionici omladinskih radnih akcija. Samoorganiziranje župljana u Lanišću radi obrane od mogućih provokacija za vrijeme krizme «pretvoreno» je u Cekovo organiziranje seoskih straža koje su spriječile ulazak vjernika u crkvu. Jedini je grijeh tih vjernika bio da nisu po-

⁷⁷ AP, Izvještaj komisije za vjerske poslove, broj 783/47., Zagreb, 26. kolovoza 1947.

⁷⁸ *Ladonja*, br. 10, 1993., str. 9.

državali protunarodno djelovanje svoga župnika. Navodno narodno nezadovoljstvo dovelo je do ubojstva svećenika Miroslava Bulešića. Bijes nezadovoljnog naroda nije mogla spriječiti ni «narodna milicija». Izvršioци zločina krivi su ne zato što su počinili zločin nego zato što su nasjeli na provokacije župnika Ceka. Orkestrirane napade u režimskom tisku pravno je trebao «potvrditi» sudski proces vođen pred Okružnim sudom u Pazinu. Glavnim je krivcem proglašen Stjepan Cek. Zbog četiri kaznena djela protiv države i naroda osuđen je na zatvorsku kaznu u trajanju od šest godina. Počinitelji zločina osuđeni su na kraće vremenske kazne i to ne zbog počinjenog zločina nego zato što su nasjeli na Cekove provokacije. Mrtvom se Bulešiću nije moglo suditi, nad njim je bez ikakve presude izvršena najteža kazna. Ipak, da bi se opravdao zločin, Bulešića se prikazivalo kao čovjeka koji je «pun mržnje» radio protiv narodnih interesa. Unatoč sustavnoj službenoj propagandi koja je zločin nastojala svesti na «incident», a Ceka, Bulešića i Ukmara proglasiti krivcima, u narodu je živjelo uvjerenje da se radi o zločinu «in odium fidei - iz mržnje prema vjeri», što potvrđuju i najnovija povijesna istraživanja.

**CRIME IN LANIŠĆE ON 24TH AUGUST 1947 –
SPONTANEOUS EXPRESSION OF DISSATISFACTION OR
PLANNED AND DIRECTED ACTION?
(60TH ANNIVERSARY OF THE EVENT)**

As it was impossible to keep confirmation in Tinjan, disorders and interruption of confirmation ceremony in Buzet, then in Lanišće the assassination of Miroslav Bulešić, priest of the Poreč-Pula diocese, and the bishops delegate Jakob Ukmar was seriously wounded, all these in the official version represented “accidents” caused by spontaneous dissatisfaction of people because of the behaviour of bishop Santini and some priests, obedient to his fascistic political orientation. On the basis of historical sources, and relevant literature the intention is to show that it was not a question of spontaneous action but a well arranged plan which had to show that communists from Istria in their radical confrontation with the Church and its employees do not fall behind their party followers from other parts of Croatia and Yugoslavia. Thus indoctrinated peasants became executors of one of the most terrible crimes in the after-war Istria. When the historical mosaic and the background are put together it becomes clear that the murder in Lanišće happened as a result of hatred towards faith (in odium fidei) which developed on the basis of ideological exclusivity. The victim was not chosen accidentally. Bulešić was well known to UDBA as a priest whose attitude was critical towards some acts of the new, “peoples” government.

Key words: confirmation, Church, state authority, repression, Miroslav Bulešić, Jakob Ukmar, Stjepan Cek, Lanišće, legal process.